

Pregledni rad

UDK 73 : 726 Legrad (091)(497.5) "17"

Primljeno 2009-10-05

PIL SVETOG FLORIJANA U LEGRADU

Krasanka Majer, Zagreb

Sažetak:

Pil svetog Florijana u Legradu pripada skupini pilova slobodne plastike. Izrađen je 1735. godine i danas se nalazi u javnom parku, izvan središta mjesta. Pri njegovom oblikovanju korišteni su standardna kompozicija vertikalno akcentiranog stupa s glavnom skulpturom svetog Florijana, kojemu je spomenik i posvećen, te dvije bočne skulpture svetaca, svetog Josipa i svetog Ivana Nepomuka, čije su baze postavljene na razvijeno podnožje. Pil, u skladu s vremenom nastanka, iako razmjerno jednostavne i pomalo rustikalne izvedbe, pokazuje stilske oznake kasnog baroka, ali pojedini njegovi elementi, kao i motivi korišteni prilikom oblikovanja arhitektonskih dijelova teže kasnobaroknom klasicizmu.

Ključne riječi: javni spomenik, pil (poklonac), sveti Florijan, Legrad, 18. stoljeće

UVOD

Pil svetog Florijana nalazi se nekoliko stotina metara izvan glavnog središta Legrada, naselja smještenog na utoku rijeke Mure u Dravu. Legrad je zbog svog strateškog položaja bio značajno trgovačko i cehovsko središte, sve do početka 20. stoljeća. Iako su pronađeni i pretpovijesni nalazi koji svjedoče o dugoj tradiciji naseljavanja na tom području, tek se u 18. stoljeću Legrad razvija u značajnije naselje i tada se formira i prostrani gradski trg s profanim i sakralnim sadržajima među kojima se ističe župna crkva Presvetog Trojstva koja je ujedno i jedan od najvrednijih podravskih baroknih spomenika.¹ To je jednobrodna građevina, opremljena zanimljivim zidnim slikama, kasnobarokno-klasicističkim oltarima i propovjedaonicom. Ispred crkve je, u parku na glavnome trgu, grupa pet baro-

¹ Đurić Tomislav, Feletar Dragutin: *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*, Koprivnica 1992.; str. 214.

knih pilova iz 18. stoljeća sa središnjim kužnim pilom svetoga Trojstva. Prema zapisima u kanonskim vizitacijama² saznaje se da je vizitator, zagrebački kanonik Ivan Mužinić, 5. svibnja 1716. godine boravio u Legradu i tada je zapisao da je još 1712. godine upravo na mjestu današnjeg trga podignuta nova župna crkva Presvetog Trojstva. Crkva je tijekom 18. stoljeća više put uređivana i popravljena, jer je najprije bila drvena, što je pogodovalo njezinom slabom održavanju. Današnji je izgled župna crkva dobila oko 1780-ih. Zanimljivo je da je prije izmještanja na prostor glavnog trga župna crkva bila na drugom mjestu, koje je pak često ugrožavala poplavna voda rijeke Drave. Nakon njezina propadanja, tu je prvo izgrađena drvena kapela sv. Nikole koja je također vrlo brzo uništena. Upravo se na tom mjestu, u prilično velikom javnom parku prema kojem vode četiri ulice, danas nalazi pil svetog Florijana.

PIL – KAMENI JAVNI SPOMENIK

Karakteristike i tradicija

Pil je javni kameni spomenik, najčešće s reljefima ili skulpturama postavljenim na visokom monolitnom stupu ispod kojeg je kameno postolje. Nastao je od spomen-stupa tipa tabernakul, a od vremena ranog baroka uobičajeno se javlja kao stup s punom javnom plastikom. Sam naziv *pil* karakterističan je za sjeverozapadni i istočni dio Hrvatske, gdje su takvi spomenici i najzastupljeniji, no nalazimo ih i u Istri pod imenom *pilj*, to jest *pijić*. Pilove su redom naručivali pojedinci, ili pak zajednice, sa svrhom obilježavanja štovanja pojedinih svetaca, karakterističnih za taj kraj, ili u povodu nekog značajnog događaja. Zajednička im je odlika da, unatoč razlozima zbog kojih su podizani, ti spomenici najčešće sadrže temeljnu poruku koja je, ustvari, uspomena na kakav događaj. Ta je vrsta spomenika prvenstveno odraz pučkog vjerovanja, pa su pilovi podizani u čast svecima s iskrenim zanosom i vjerom da će se pribjeći njihovoj zaštiti od raznih nedaća, raznih zala ili prirodnih nepogoda, poput velikih požara i poplava, bolesti, pljački, a ponekad jednostavno kao pokazatelj traženja utjehe u vjeri i molitvi i zazivanju božje pomoći u svakodnevnom životu.³

² Đurkan Josip: *Legrad i njegova župa kroz stoljeća*, Legrad 2005., str. 81.

³ Više vidi u: Horvat Anđela: *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međumurju*, Zagreb 1956., Horvat Anđela, Matejčić Radmila, Prijatelj Kruno: *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb 1982., Puhmajer Petar: *Zavjetni pilovi – poredbena studija* (u svrhu restauracije kipova na pilu svetog Trojstva u Požegi), Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb 2003., Belaj Marijana, Mirković Marija: Vukovoj kao sveti prostor, *Croatica Christiana Periodica* 58, Zagreb 2007., str.87-104, 89.

Zavjetni pilovi podizani su diljem Europe, od Njemačke do Italije, no najviše ih nalazimo u srednjoeuropskom krugu zemalja, na području današnje Austrije, Mađarske i Češke. Zamalo se može reći kako je Austrija domovina tih pilova jer se upravo tamo nalazi najveća i najkvalitetnija skupina javnih skulptura toga tipa, osobito u Štajerskoj i sjevernom Gradišću.

Tradicija podizanja kipova svetaca na javnom prostoru u Hrvatskoj prisutna je čak od srednjeg vijeka, o čemu, nažalost, većinom svjedoče tek pisani tragovi jer su sami spomenici vrlo rijetko sačuvani. Procvat javne plastike karakteristika je doba baroka kada se dižu veliki spomenici ne samo u gradovima već i u malim seoskim krajevima. Javnu su skulpturu često radili lokalni majstori ili nam pak autori nisu niti poznati, no zato su bolje poznata imena donatora koja su ponekad uklesana u kamen, ili su zapisana u povijesnim izvorima.⁴

Tipologija

Stručna literatura koja se bavi tematikom javnih spomenika, što naravno uključuje i pilove, daje nam različitu tipologiju ove vrste skulptura.⁵ Tako, primjerice Anđela Horvat⁶ razlikuje sitnu arhitekturu povezanu s javnom plastikom (stupovi s nišama, kapelice) od same javne plastike (raspela i skulpture na razvijenom postamentu), a Marijan Zadnikar⁷ razvrstava zidana i kamena znamenja. Prema objašnjenju koje Zadnikar daje u svojem radu, znamenje je svako likovno djelo postavljeno na otvorenom prostoru, ili pak neka manja arhitektura, s time da može poprimiti različite oblike, primjerice oslikane drvene table, raspela, vjerske zidane ili kamene objekte i stupove postavljene na brdovitim uzvisinama ili uz naselja te stupove s edikulama.

Odredimo li se za tipologiju Anđele Horvat,⁸ javnu plastiku možemo podijeliti na skupinu javnih raspela ili pak pilove i javnu plastiku na razvijenom postamentu te, nadalje, gledajući samo ovu drugu skupinu, javne spomenike dijelimo na pilove tipa tabernakul i pilove sa slobodnom plastikom. Također je vrlo važno napomenuti kako su pilovi tijekom stoljeća bili vrlo raznorodni i kako, uz mnoge sličnosti, ne postoji jedinstveni obrazac ikonografske sheme koji bi se ponavljao.

⁴ Horvat Anđela: *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju*, Zagreb 1956., str. 182.

⁵ Puhmajer Petar: *Zavjetni pilovi – poredbena studija* (u svrhu restauracije kipova na pilu svetog Trojstva u Požegi), Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb 2003.

⁶ Horvat Anđela: *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju*, Zagreb 1956., str. 146-148.

⁷ Zadnikar Marijan: *Znamenja na Slovenskem*, Ljubljana 1964., str. 23-24.

⁸ Horvat Anđela: *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju*, Zagreb 1956., str. 160 i 164.

Govoreći o javnoj skulpturi mora se napomenuti da je ona i vrlo raznolike kvalitete, od visoko vrednovanih umjetničkih djela do rustičnih primjeraka. Razlike u izvedbi, kompoziciji i strukturi takvih spomenika doista su vrlo velike, a razloge za to valja tražiti prvenstveno u izoliranosti seoskih naselja i njihovoj udaljenosti od poznatih umjetničkih središta. Tako se u skulpturi dugo zadržava tradicionalni izraz, pa se kasnobarokna obilježja javnih spomenika u nekim našim manjim mjestima zadržavaju čak i početkom 20. stoljeća. Rustični su primjeri i svojim oblikom, ali i po karakterističnom načinu kolorističkog tretmana i oslikavanja drvenih i kamenih površina odraz skromne umjetničke vrijednosti. Tim oslicima na ravnim plohamu spomenika najčešće su prikazivani pojedini biblijski prizori, no nije bila rijetkost niti koloristička obrada samih skulptura svetaca koje su najčešće bile bojane jarkim bojama što je dodatno isticalo njihove prepoznatljive atribute. No, unatoč vrlo učestalom izostanku veće umjetničke vrijednosti, općenito je znatan doprinos javne skulpture slikovitosti i prepoznatljivosti sredine u kojoj je podignuta, kao i sadržajnosti javnih prostora pojedinog naselja.

Izbor titulara

Iako su sveci zaštitnici župa, sela ili pak gradova, najčešće bili titulari crkava, posvećivala su im se i ova druga vrsta spomenika, pa je tako i njihov izbor na javnoj skulpturi prilično raznolik. Učestalost pojavljivanja pojedinog sveca⁹ može se povezati uz intenzitet štovanja pojedinog sveca u nekom kraju i svakako je bila pod utjecajem tradicije i povijesnih okolnosti.

Kipovi Marije i prikazi raspetog Krista rašireni su po svim katoličkim zemljama, pa se stoga za njih ne može reći da su karakteristični za neku određenu regiju. Za razliku od njih, u zemljama srednjeg Podunavlja često se javlja grupa svetog Trojstva, i to na *kužnim pilovima*, zajedno s likovima sv. Sebastijana, sv. Roka i sv. Rozalije. Uslijed velikih epidemija kuge u Europi, posebno se štuju i sv. Rok i sv. Karlo Boromejski, sveci zaštitnici od kuge, a redovito i sv. Ivan Nepomuk. U rijetkim slučajevima prisutni su i likovi kralja Ladislava, Emerika i sv. Stjepana koji potvrđuju političku povezanost Hrvatske i Ugarske, ili pak sveci poput sv. Josipa, sv. Ante Padovanskog i sv. Lovre.¹⁰

⁹ Horvat Anđela: *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju*, Zagreb 1956., str. 183.

¹⁰ Horvat Anđela: *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju*, Zagreb 1956., str. 183 i 184.

Nadalje, u krajevima koji su često u povijesti bili harani požarima, posebice seoskim područjima¹¹ gdje je arhitektura bila pretežno drvena pa su požari bili velikih razmjera, javlja se obožavanje sv. Florijana, zaštitnika od požara. Njegovi prikazi učestali su od kraja 15. stoljeća na cijelom području srednje Europe, posebice na području Austrije i Češke.¹² I kod nas se, sve do danas, na prostoru Međimurja, Hrvatskog zagorja, Podravine i Slavonije zadržao velik broj kipova toga sveca.

Jednako tako niti u Legradu izbor svetog Florijana za sveca kojemu je posvećen javni pil nije bio slučajan, jer su požari i poplave u Legradu bili vrlo česta pojava tijekom 17. i 18. stoljeća. U 18. je stoljeću čak izmijenjen i sam tok rijeke Drave,¹³ a naselje se nekoliko put moralo obnavljati jer gradnja u drvetu nije bila rijetkost.¹⁴ Stoga je razumljivo da su stanovnici mjesta željeli podići kip svecu kojem bi se mogli utjecati za obranu i zaštitu od tih prirodnih nedaća.

LEGRADSKI PIL SVETOG FLORIJANA

Spomenik svetog Florijana načinjen je od mekog vapnenačkog kamena, a sastoji se od arhitektonskih dijelova postolja nad kojim se uzdiže stub, te skulpturalnih dijelova (skulptura svetog Florijana na vrhu stuba, a niže lijevo i desno na postolju jesu skulpture sv. Ivana Nepomuka i sv. Josipa).

Točno mjesto izvornog postavljanja pila nije poznato, kao ni je li ranije imao kakvu nisku željeznu ogradu. Na fotografijama iz 1960-ih (*sl. 1, 2*) vidljivo je da je pil već u to vrijeme bio u dosta lošem stanju, a uokolo njega je podignuta improvizirana ograda od drveta i žice koja je mogla zamijeniti raniju.

Postolje pila sačinjeno je iz dva dijela. Donji je dio pravokutnog oblika, nalik na oltarnu menzu, s profiliranim vijencem i bazom koja stoji na jednostavnoj kamenoj pravokutnoj podlozi.

¹¹ Postoje naravno i primjeri intenzivnog štovanja svetog Florijana u gradskim sredinama. Puhmajer Petar: *Zavjetni pilovi – poredbena studija* (u svrhu restauracije kipova na pilu svetog Trojstva u Požezi), Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb 2003.: 'Intenzitet štovanja sv. Florijana u jednoj gradskoj sredini očita je na primjeru Varaždina, gdje je nakon katastrofalnog požara 1776. godine sagrađena reprezentativna kasnobarokna crkva koja danas dominira čitavom sjevernom vi-zurom grada.'

¹² Horvat Anđela: *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju*, Zagreb 1956., str. 183.

¹³ Legrad se zbog meandriranja rijeke Drave, nakon velike poplave 1710. godine našao na desnoj obali.

¹⁴ Vidi više u: Đurkan Josip: *Legrad i njegova župa kroz stoljeća*, Legrad 2005., str. 75-76.

Sl. 1. Pil sv. Florijana u Legradu, Fototeka Ministarstva kulture, snimio Nino Vranić, 1960.

Sl. 2. Pil sv. Florijana u Legradu, Fototeka Ministarstva kulture, snimio Nino Vranić, 1960.

Gornji se dio sastoji iz središnjeg blago istaknutog pravokutnog i dva bočna dijela, skošenih stranica. S prednje su strane pila vanjski bridovi tih skošenih stranica ukrašeni volutama koje se povijaju u pravokutni meandar. Iako je površina ovih dvaju bočnih dijelova dosta oštećena, još uvijek su djelomično vidljivi tragovi ugrišenih brojaka koji potvrđuju dataciju nastanka pila 1735. godine. Središnji dio gornjeg postolja s prednje je strane ukrašen izbočenim reljefom koji je također dosta oštećen, no prema sačuvanim tragovima može se pretpostaviti da je prikazivao sunce sa zrakama ili motiv srca Isusovog u kaležu, također okruženog zrakama. Gornji dio postolja zaključen je bogatim profilom vijenca na koji su postavljene baze skulptura.

Baze skulptura iznad postolja jednako su oblikovane istaknutim profilima, s tim da je središnja nešto veća od bočnih. Na središnjoj stoji visoki stup sa skulpturom svetog Florijana, dok su na bočnim bazama skulpture sv. Ivana Nepomuka i sv. Josipa.

Stup je ukrašen ornamentalnim motivom usječenih kanelira koje su pri vrhu i dnu završene polukružnim elementom. Na svakoj od četiri stranice stupa po tri su kanelire. U gornjem dijelu stupa zaobljeni je profil sa po tri ukrasna, polu-

kružno zaključena elementa na svakoj od stranica. Kapitel je nizak i zaključen istaknutim profilom ispod kojeg su ovuli i stilizirane rustikalne volute oblikovane na samim uglovima.

Sveti Florijan stoji frontalno, oslonjen na koplje sa zastavom, gledajući ispred sebe (sl. 3). Nažalost, lice sveca vrlo je oštećeno i nisu prepoznatljivi nikakvi elementi oblikovanja očiju, nosa, usta i same kamene površine. Obučen je u odjeću rimskog vojnika, s čizmama do koljena, a na glavi ima metalnu kacigu. U desnoj ruci drži posudu iz koje voda teče na zapaljenu zgradu. Takav je prikaz ovog sveca vrlo čest, jer se smatralo da je bio rimski časnik u nekoj rimskoj legiji koja je imala zadaću gasiti požar i spasavati imovinu. Iz opisa legendi o životu svetog Florijana, nije moguće ništa pouzdano reći o izgledu samog lika, pa se njegov prikaz prepuštao volji umjetnika (primjerice, u srednjem je vijeku prikazivan kao konjanik i oklopnik, ima bradu, a ponekad i brkove, no često je prikazan i kao golobradi mladić). Zanimljivo je da prvi zapis o svetom Florijanu kao zaštitniku

Sl. 3. Pil sv. Florijana u Legradu, skulptura sv. Florijana, Fotodokumentacija HRZ-a; snimila E. Šurina, 2009.

od požara potječe iz 16. stoljeća, a u njemu piše da su ljudi ranije obožavali sv. Laurentiusa kao sveca - zaštitnika od požara, no tada su ga zamijenili sv. Florijanom. Početkom XVII. stoljeća ime svetog Florijana sve se više povezuje s vatrogastvom. Njegov lik pojavljuje se na vatrogasnim spravama i opremi, jer je on u narodu poznat kao “Božji svetac”, “Vojnik vatre” i branitelj od “najstrašnijih nepogoda” (požara i poplava).

Lijevo od svetog Florijana skulptura je svetog Ivana Nepomuka (*sl. 4*). Kult toga sveca raširio se tijekom 17. stoljeća u cijeloj središnjoj Europi, a 1729. godine službeno je priznat kao branitelj Crkve. Poznat je kao zaštitnik mostova, zagovornik protiv poplava¹⁵ i zaštitnik ispovjedne tajne. Na legradskom pilu sve-

Sl. 4. Pil sv. Florijana u Legradu, skulptura sv. Ivana Nepomuka, Fotodokumentacija HRZ-a; snimila E. Šurina, 2009.

Sl. 5. Pil sv. Florijana u Legradu, skulptura sv. Josipa, Fotodokumentacija HRZ-a; snimila E. Šurina, 2009.

¹⁵ Belaj, Marijana - Mirković, Marija: Vukovoj kao sveti prostor, *Croatica Christiana Periodica* 58, Zagreb 2007., str. 87-104, 89.: Kip svetog Ivana Nepomuka kao zagovornika protiv poplava podizao se često i na mostu ili pokraj njega, kao primjerice onaj u Klenovniku iz 1766. godine.

tac je prikazan u stojećem stavu, s blago povinutim lijevim koljenom. Odjeven je u haljinu, roketu i debeli kratki plašt. Draperija odjeće smirena je i nabrana u veće nabore. U lijevoj ruci sveca je *biret kapa*. Desnom rukom drži raspelo, oslonjeno na njegovo desno rame i položeno preko prsa. I sama je glava sveca usmjerena prema raspelu. Lice je prilično oštećeno tako da nisu vidljivi detalji. Kosa mu je duga, valovita i začešljana unazad. Na glavi sveca je kružna metalna aureola sa zvijezdama.

Sveti Josip stoji na profiliranoj bazi s desne strane pila (*sl. 5*). Oslonjen je na lijevu nogu, dok mu je desna blago povijena u koljenu. Obučen je u dugačku halju, s naglašenom, gotovo oštro oblikovanom draperijom. Lijevom rukom drži malo dijete, čija glava, kao i glava sveca, nedostaje. Na slikama iz 1960. godine (*sl. 1, 2*), koje su snimljene dok je skulptura još bila čitava, vidljivo je da svetac gleda prema djetetu, a u desnoj ruci drži neki predmet.

Konzervatorsko-restauratorska istraživanja legradskog pila

Današnje stanje pila prilično je loše (*sl. 6a, b*). Nedostaju dijelovi arhitektonskih i skulpturalnih elemenata, kamene površine su oštećene uslijed štetnog djelovanja atmosferilija, a najviše su stradala lica skulptura čija je površina gotovo neprepoznatljiva. Veće površine kamena zahvaćene su mahovinom i lišajevima, ljuskaju se ili su pak erodirale. Metalni dijelovi (kaciga svetog Florijana, aureola sa zvjezdicama na glavi svetog Ivana Nepomuka, zatege na podnožju pila) tijekom vremena korodirali su, ili su u većoj mjeri oštećeni. Postolje pila i podloga na koju je postavljeno raspucani su, a vidljivi su tragovi višekratnih neprimjerenih popravaka cementnom glazurom, betonom i opekama.

Takvo je stanje bilo povodom početka konzervatorskih i restauratorskih istraživanja Hrvatskog restauratorskog zavoda 2008. godine,¹⁶ koja su obuhvatila povijesno-umjetničku analizu i istraživanja relevantne literature, pregled stanja spomenika, dokumentaciju oštećenja kamene plastike, metalnih dijelova te sačuvanosti obojenja, laboratorijske analize, izradu fotodokumentacije zatečenog stanja pila i njegovih kamenih i metalnih elemenata te arhitektonski snimak (*sl. 7a, b*). Rezultati istraživanja pokazali su da je pil izrađen od vapnenačkog pješčenjaka

¹⁶ Istraživanja su obavljena na mjestu gdje je podignut sam spomenik, u javnom parku izvan središta Legrada, te u Prirodoslovnom laboratoriju Hrvatskog restauratorskog zavoda. Sva izrađena i prikupljena dokumentacija (fotografije, laboratorijske analize, grafički prilozi, arhitektonski snimak) pohranjena je u Hrvatskom restauratorskom zavodu i korištena je za potrebe konzervatorsko-restauratorskog elaborata te u svrhu izrade prijedloga radova na pilu svetog Florijana. Elaborat je izradila K. Majer, voditeljica programa, u suradnji s članovima stručnog tima koji su činili: D. Brdarić, E. Šurina, I. Jengi, N. Vasić, D. Mudronja i M. Fabečić.

Sl. 6a. Pil sv. Florijana u Legradu, pogled
sprijeda, Fotodokumentacija HRZ-a;
snimila N. Vasić, 2008.

Sl. 6b. Pil sv. Florijana u Legradu, pogled
straga, Fotodokumentacija HRZ-a; snimila
N. Vasić, 2008.

koji je srodan kamenu tipa *vinicit* iz okolice Varaždina, utvrđena je izrazito štetna koncentracija klorida u donjem dijelu spomenika, određen je sastav vapnene žbuke, kao i vrste sačuvanih pigmenata na kamenim elementima.¹⁷ Iako je pil bio bojan u više navrata, pronađeni ostaci korištenih pigmenata nisu dovoljni za cjelovitu rekonstrukciju obojenja svih elemenata i stoga će biti prezentirana očišćena površina kamena. Ipak se, prema sačuvanim ostacima, barem može zaključiti da je praćena uobičajena paleta boja kod svakog od prikazanih svetaca. Tako je primjerice halja svetog Josipa bojana smeđe, a rub čipke na roketi svetog Ivana Nepomuka žutim okerom. Plašt svetog Florijana¹⁸ obojen je crveno, njegov barjak crveno i smeđe, čizme tamnijim žutim okerom, dok je na građevini u plamenu uz

¹⁷ Više vidi u poglavljima 4.2.1. Vrste kamena, 4.2.2. Sadržaj štetnih soli, 4.2.3. Ispitivanje pigmenata, 4.2.4. Ispitivanje žbuke u: *Elaborat konzervatorsko-restauratorskih istraživanja na pilu sv. Florijana u Legradu*, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb 2009.

¹⁸ Slično obojenje lika svetog Florijana iz sredine 18. stoljeća nalazimo, primjerice, na slici sveca koju je oko 1750. godine naslikao Izaija Gasser i njegov pomoćnik (Repanić-Braun Mirjana: *Barokno slikarstvo u Hrvatskoj franjevačkoj provinciji sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb 2004., str 123). Danas je slika pohranjena u zbirci umjetnina župe Uznesenja Marijina u Kloštar Ivaniću.

svečevu desnu nogu pronađen bijeli pigment. Boja je bila vrlo važan element pila, jer se nije upotrebljavala samo kao ukras nego i kao određena vrsta zaštite od atmosferilija. Često je, pri obnovama te zbog korištenja uljane boje i raznih lakova, došlo do nepovratnog oštećenja kamenih dijelova pila i izgubljeni su pojedini fino obrađeni oblici.

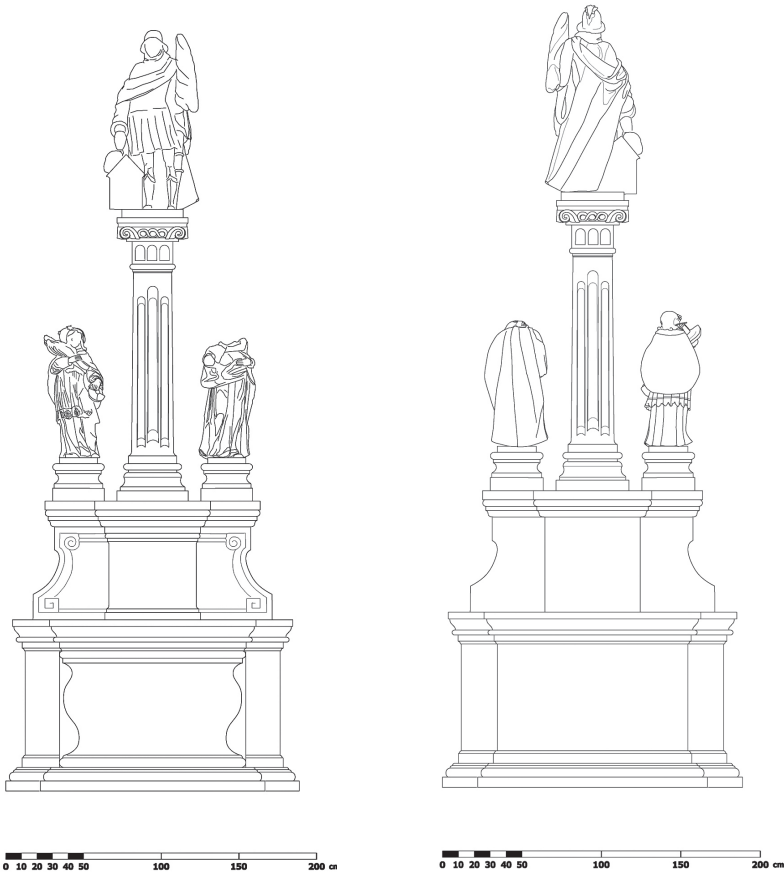
Istraživanja provedena na legradskom pilu pokazala su da je stručna intervencija nužna. Ona uključuje najprije demontažu, a odmah potom i restauratorske zahvate na najoštećenijim dijelovima: skulpturama svetog Florijana, svetog Josipa i svetog Ivana Nepomuka, koji će zahtijevati i najveći angažman i vještinu restauratora zbog stupnja oštećenja karakterističnih dijelova glave, posebice lica.¹⁹

Tipologija i osobitosti legradskog svetog Florijana

Već je spomenuto da pil svetog Florijana pripada skupini pilova sa slobodnom plastikom. Pri njegovom oblikovanju korištena je standardna kompozicija vertikalno akcentiranog stupa s glavnom skulpturom kojoj je spomenik i posvećen, te dvije bočne skulpture svetaca čije su baze postavljene na razvijeno podnožje. Valja naglasiti da su stražnje strane sve tri skulpture oblikovane vrlo jednostavno, gotovo bez karakterističnih detalja. Može se stoga pretpostaviti da je izvorno pil bio smješten ispred nekog objekta, možda i same kapele svetog Nikole koja je bila sagrađena na mjestu današnjeg parka, i da njegova stražnja strana nije bila izložena pogledima. Također je moguće da je ovaj pil koji je izrađen 1735. godine, na današnju poziciju kasnije premješten i iz nekog drugog mjesta ili grada, jer se u kanonskim vizitacijama za Legrad iz 1768. godine²⁰ još uvijek ne spominje nikakva javna plastika osim tri križa.

¹⁹ Najprije je potrebno demontirati sve tri skulpture, a potom i ostale arhitektonske dijelove postolja. Prilikom demontaže donjeg dijela pila nužno je provesti istraživanja statike temelja i izraditi prijedlog njegove konstruktivne sanacije. Skulpture valja otpremiti i pohraniti u radionici Odjela za kamenu plastiku Hrvatskog restauratorskog zavoda te početi s konzervatorsko-restauratorskim radovima. Predloženi radovi uključuju čišćenje od zakrpa, mahovine i lišajeva, zatim tretman kamena prema uputama laboratorija, a temeljem izvršenih analiza, te nakon toga restauratorske postupke na obradi same površine (domodeliranje nedostajućih dijelova, popravci oštećenja i sl.) i pripremu kamena za izloženost daljnjem utjecaju atmosferilija. Isti postupak trebalo bi ponoviti i na dijelovima postolja, s tim da se jače oštećeni kameni elementi donjeg dijela postolja po potrebi mogu zamijeniti novima, od istovrsnog kamena. Također je nužno obaviti i restauratorske radove na metalnim dijelovima (kaciga svetog Florijana i aureola svetog Ivana Nepomuka).

²⁰ Horvat Anđela: *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju*, Zagreb 1956., str. 170.

Sl. 7a, b. Nacrti prednje i stražnje strane pila sv. Florijana u Legradu, Odjel za kamenu plastiku HRZ-a, 2008.

Općenito gledajući, legradski se Florijan ubraja među starije sačuvane kipove tog sveca na prostoru uz rijeke Muru i Dravu. Ta je činjenica možda najvjerojatnija upravo stoga što su kipovi svetog Florijana češće izrađivani u drvetu nego u kamenu, pa je do danas ostao njihov razmjerno mali broj. Nalazimo ih primjerice prema sjeveru Hrvatske u Štrigovi, Prelogu, Kelemenu, Petrijancu, Novoj Vesi Petrijanečkoj, Murskom Središću, ili pak niže, prema jugoistoku, u Donjem Vidovcu i Križevcima. Ti su spomenici skromnije izvedbe, pokazuju retardaciju kasnobaroknog stila i rustikalnost kraja 18. i cijelog 19. stoljeća te, za razliku od legradskog, nisu oblikovani kao skupina skulptura već samostalni prikaz svetog Florijana na stupu postavljenom na postolje.

U bližoj pak okolici Legrada, spomenici svetom Florijanu podignuti su u Hrženici²¹ i Hrastovskom,²² a još jedan kameni pil posvećen ovom svecu²³ smješten je na prilazu naselju Mali Bukovec (*sl. 8*). Za razliku od legradskog, taj je pil sačuvao samo svoje kameno postolje, visoki kanelirani *stub* s jonskim kapitelom i na vrhu skulpturu svetog Florijana koji je uobičajeno prikazan u odori rimskog vojnika dok gasi požar na kući. Nažalost, kamene skulpture koje su stajale zasebno na postamentima u podnožju središnjeg stupa nestale su. Poznato je da je jedan od svetaca bio sveti Josip, dok se ne zna titular drugoga. Sama figura svetog Florijana, osim što je u Bukovcu golobrad, nalik je kipu istoga sveca s pila svetog

Sl. 8. Pil svetog Florijana u Malom Bukovcu, slika je preuzeta sa službenih stranica općine Mali Bukovec (http://www.malibukovec.hr/images/galerija/04/04_08.jpg)

²¹ Baričević Doris: Kiparstvo od XVII. do XIX. stoljeća u: *Umjetnička topografija Hrvatske – Ludbreg*, Zagreb 1997., str. 141-159., 154.: Selo Hrženica je oko 1810. godine dobilo kameni spomenik sv. Florijana, skromnije izvedbe. Podigli su ga sami seljani, no u vizitacijama nije navedeno gdje i kod kojeg kipara. Pil se nalazi na raskrižju u zapadnom dijelu naselja. Autorica u tekstu povezuje hrženički kip svetog Florijana s kipom svetog Florijana iz Ludbrega (vidi bilj. 23).

²² Mještani sela Hrastovsko postavili su vrlo skroman kip sv. Florijanu u malom pokloncu, no ne zna se točno kada. Baričević Doris: Kiparstvo od XVII. do XIX. stoljeća u: *Umjetnička topografija Hrvatske – Ludbreg*, Zagreb 1997., str. 141-159., 155.

²³ Baričević Doris: Kiparstvo od XVII. do XIX. stoljeća u: *Umjetnička topografija Hrvatske – Ludbreg*, Zagreb 1997., str. 141-159., 154. i Katalog naselja u: *Umjetnička topografija Hrvatske – Ludbreg*, Zagreb 1997., str. 213-347., 288.

Trojstva²⁴ u Ludbregu (*sl.* 9). Kod ova dva primjera svetac je također prikazan u odori rimskog vojnika, no zastavu ovješenu na barjaku drži desnom, a ne lijevom rukom, dok mu je u ljevici vedro vode kojom gasi požar na krovu kuće. Ludbreški pil, kao i pil u Malom Bukovcu mlađi su od legradskog; oba su nastala početkom 19. stoljeća,²⁵ ali kao ni legradskom, ne znamo njihova autora. Ta činjenica zapravo nije odviše neobična, jer nam niti za druge pilove najčešće nisu poznata imena njihovih graditelja i klesara. Ponekad se mogu naći neki inicijali uklesani na bazu ili središnji *stub*,²⁶ no slova mogu označavati i same donatore koji se u povijesnim spisima češće spominju.

Sveti Josip, najoštećenija figura s legradskog pila, vremenom je izgubio one dijelove koji bi pomogli u stilskoj karakterizaciji: nedostaje glava sveca, glava djeteta koje drži u naručju, površina kamena je oštećena i obrasla mahovinom i lišajevima. No, iako je draperija njegove odjeće oblikovana u oštrim naborima, a figura je u frontalnom, pomalo strogom stavu, lagani iskorak lijeve noge i povišenost desne, zajedno s voluminoznosti tijela pokazuju da prikaz sveca odgovara kasnobaroknom oblikovanju.

Svakako je zanimljiva i činjenica da se uz svetog Florijana na pilu kao druga bočna figura javlja lik svetog Ivana Nepomuka - er je izbor toga sveca i njegovo postavljanje na legradski pil već 1735. godine vrlo rano za naše krajeve, što upućuje na korištenje predloška ili upoznatost naručioca s aktualnim promjenama. Pilove posvećene svetom Ivanu Nepomuku nalazimo u Koprivnici (1747. godina), a potom i u Velikom Bukovcu (1767. godina), no za skulpturu s legradskog pila svetog Florijana najznačajniji je upravo lik Ivana Nepomuka koji je dio grupe pet pilova postavljenih ispred legradske župne crkve (*sl.* 10). Te dvije skulpture pokazuju vrlo bliske elemente obrade i načina prikaza, s tim da je skulptura u parku na glavnom gradskom trgu nastala nešto kasnije i jače odražava klasicizam kraja 18. stoljeća.

²⁴ Pil svetog Trojstva stajao je u samom središtu Ludbrega na niskoj, širokoj bazi, ograđen ogradom. Iznad razvedenog postamenta uzdizao se visoki *stub* s grupom svetog Trojstva, a u njegovu podnožju, na odvojenim postamentima stajali su likovi Sv. Florijan i Sv. Rok. Sv. Florijan se danas nalazi u niši bočnog portala cinktora ckve Presvetog Trojstva. Vidi više u: Baričević Doris: Kiparstvo od XVII. do XIX. stoljeća u: *Umjetnička topografija Hrvatske - Ludbreg*, Zagreb 1997., str. 141-159., 154. i *Katalog naselja u: Umjetnička topografija Hrvatske - Ludbreg*, Zagreb 1997., str. 213-347., 242.

²⁵ U kanonskim se vizitacijama javljaju 1810. godine, no vjerojatno su nastali nešto ranije. Baričević Doris: Kiparstvo od XVII. do XIX. stoljeća u: *Umjetnička topografija Hrvatske - Ludbreg*, Zagreb 1997., str. 141-159., 154.

²⁶ Poput uklesanih slova J.W. na stupu svetog Emerika u Maloj Subotici. Za taj pil svetog Emerika, nastao 1711. godine, smatra se da ga je mogao izraditi Josephus Werig, jedan od varaždinskih klesara 18. stoljeća. Vidi više u: *Mala Subotica*, ur. Mihaljević Vladimir, Mala Subotica 1997., str. 104-116.

Sl. 9. Skulptura svetog Florijana s pila svetog Trojstva u Ludbregu, presnimka iz: *Umjetnička topografija Hrvatske – Ludbreg*, Zagreb 1997., str. 243.

Sl. 10. Skulptura svetog Ivana Nepomuka, grupa pilova ispred župne crkve u Legradu, Fotodokumentacija HRZ-a, snimljeno 2002.

ZAKLJUČAK

Govoreći o legradskom pilu, valja naglasiti da on u skladu s vremenom nastanka pokazuje stilske oznake kasnog baroka, ali pojedini njegovi elementi, poput oštrote odjeće svetaca, stilizacije, mirnoće postava, kao i motivi korišteni prilikom oblikovanja arhitektonskih dijelova (primjerice kanelire i kapitel središnjeg *stuba*) teže kasnobaroknom klasicizmu. Ovo kiparsko ostvarenje, iako razmjerno jednostavne i pomalo rustikalne izvedbe, svakako je kvalitetnije i minucioznije od nabrojanih komparativnih primjera koje nalazimo u blizini, što ipak nije dovoljno da bismo ga svrstali među uspješnija umjetnička kamenoklesarska ostvarenja sredine 18. stoljeća na prostoru sjeverozapadne Hrvatske. No, tijekom posljednjih stoljeća sama prisutnost tog pila i utjecanje puka zaštiti svetog Florijana postali su sastavni dio sadržaja legradske lokalne sredine. Nenametljiv veličinom i oblikom, stopio se s mjesnim pejzažom i podsjeća na davne događaje i nedaće (požare, epidemije, poplave) koje su proživljavali stanovnici uz Dravu. Upravo zbog ambijentalne vrijednosti koju spomenik ima za prostor Legrada, po

završetku restauratorskih radova, nužno ga je ponovno spojiti i prezentirati upravo tamo gdje je i zatečen,²⁷ u javnome parku izvan središta mjesta.

Popis literature

Baričević, Doris: Kiparstvo od XVII. do XIX. stoljeća u: *Umjetnička topografija Hrvatske – Ludbreg*, Zagreb 1997., str. 141-159.

Baričević, Doris: Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske u: *1000 godina hrvatskog kiparstva*, Zagreb 1997.

Belaj, Marijana - Mirković Marija: Vukovoj kao sveti prostor, *Croatica Christiana Periodica* 58, Zagreb 2007., str.87-104

Đurić, Tomislav - Feletar, Dragutin: *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*, Koprivnica 1992.

Đurkan, Josip: *Legrad i njegova župa kroz stoljeća*, Legrad 2005.

Elaborat konzervatorsko-restauratorskih istraživanja na pilu sv. Florijana u Legradu, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb 2009.

Horvat, Anđela: *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju*, Zagreb 1956.

Horvat, Anđela - Matejčić, Radmila - Prijatelj, Kruno: *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb 1982.

Ivančević, Radovan: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i uvod u ikonologiju*, Zagreb 1990.

Puhmajer, Petar: *Zavjetni pilovi – poredbena studija* (u svrhu restauracije kipova na pilu svetog Trojstva u Požezi), studija Hrvatskog restauratorskog zavoda, Zagreb 2003.

Zadnikar, Marijan: *Znamenja na Slovenskem*, Ljubljana, 1964.

THE ST. FLORIAN VOTIVE MONUMENT IN LEGRAD

By Krasanka Majer, Zagreb

Summary

St. Florian's votive monument at Legrad falls into the free sculpture group. It was made in 1735 and is situated in a public park, outside the settlement's center. When it was being sculptured the standard composition of a vertically accentuated column was used with the main sculpture being St. Florian to whom the monument was dedicated, and there are two lateral sculptures of the saints St. Joseph and St. John of Nepomuk, the basis of which were positioned on a developed pedestal. The monument bears characteristics of late baroque in spite of the relatively simple and slightly rustic construction and all this is in accordance with the period it had been made in. However, its certain elements together with the motifs used when forming the architectural parts gravitate towards late baroque classicism.

Key words: Public monument, "pil" (poklonac), (votive monument), St. Florian, Legrad, 18th century

²⁷ Također bi bilo uputno izraditi i projekt uređenja cijelog parka, te prema potrebi uokolo pila postaviti nisku željeznu ogradu i oblikovati ju prema komparativnim primjerima.